

Місто (скорочено)

Валер'ян Підмогильний

Частина перша

Степан стояв на палубі корабля, що плив до Києва по Дніпру, оглядав береги, прощався подумки з рідним селом, селами, що виднілися на березі. Він їде до великого міста, щоб учитись і жити, щоб здійснити свою давню мрію. Разом із ним їхали Надія та Левко, односельці, теж учитися. Надія була дуже цікава до всього, жваво розпитувала Левка, який уже був у Києві, заприятелювала й зі Степаном.

Степан мав дядькового листа до знайомого крамаря. Коли хлопець знайшов крамареву хатину на Подолі, той байдуже зустрів його й запропонував перебути в столярній майстерні поруч із коровами. Степан спав на голих дошках, їв черствий хліб із салом, ходив далеко за місто на Дніпро, де була чистіша вода, щоб умитися чи скупатися. В інституті, куди він прийшов за направленням, треба було пройти приймальну комісію, оформити документи. Хотів улаштуватися на роботу, але ніхто ніде, попри сподівання, його не чекав, незважаючи на Степанові заслуги перед революцією. Хлопець відвідав Левка, позаздрив його затишній кімнатці. Навідався до Надійки, яка приваблювала його все більше й більше. Нарешті блискуче склав екзамени, отримав стипендію — студент. Треба було шукати житло. Прийшов господар і сказав, що Степан може залишитися в них, спати на кухні й мати обід, якщо доглядатиме за коровами, носитиме воду й допомагатиме хазяйці по господарству. Хлопець із радістю залишився. Тепер на зекономлену стипендію він зможе купити собі пристойний одяг.

Блукаючи вулицями, Степан Радченко думав, що він, як і Левко, одержить у місті освіту, стане культурною людиною і повернеться на село, привезе туди нове життя. А місто й городяни — це так, старий порошок, який треба стерти. Раптом хлопець озирнувся й побачив місто вночі, що сяяло вогнями, перекочувалося людськими хвилями, гукало голосом візників і гудками авто. Увесь гарно вдягнений натовп здався йому безглуздим і нікчемним.

Надійка жила на квартирі з подругами. Там збиралася компанія. Один із юнаків запропонував піти всім разом на літературну вечірку.

Письменники читали зі сцени свої твори, їм аплодували, їх хвалили, а Степан із заздрістю думав, що й він би хотів бути автором, чути оплески й вітання на свою адресу.

І вирішив, що напише про свою бритву. Як він, перебуваючи у складі невеликого загону повстанців, потрапив у полон до денікінців, як відкупився у черкеса бритвою, як потім той солдат був убитий і Степан знову забрав свою бритву. "Долю своєї бритви він підніс до історії громадянської війни, зробив її символом виборюваної влади". Потім повинен був ще "вишити блискучими нитками, прибрати в тіло й дух, щоб надати життя своїй ідеї". Оповідання закінчене. Треба підписати його. Прізвище в нього

нічого, а от ім'я — грубувате. Може, краще буде не Степан, а Стефан? Так і вирішив. Поніс і свій твір знаменитому критикові, виступ якого чув на літературному вечорі, але той не захотів із ним навіть розмовляти. Степан був принижений і знищений. Безцільно блукав вулицями, зайшов до Надійки. Та радісно зустріла його, пішли в парк. Похмурий і розлючений, він грубо взяв дівчину за руку, та розплакалася. Тоді Степан сказав, що він іде назавсім.

Потім довго мучився, потім зухвало подумав, що, мовляв, не він, так другий. І був ображений, ніби Надійка була винною, що його любов до неї виявилася фальшивкою.

Степан познайомився із сином господарів Максимом, який виявився культурною, освіченою й розчарованою в коханні людиною. Радченко пішов до інституту й із запалом кинувся до науки. Багато в дечому він був уже на голову вищий від однокурсників. Писав ще оповідання. Якось похвалився землякові Борису, який учився їв інституті на відділенні цукрової промисловості. Той порадив послати твори до журналів, що він і зробив.

Уночі до Степана стала приходити господиня дому Тамара. Розповідала про своє нещасливе подружнє життя. Син якось дізнався, назвав Радченка нічним злодієм. Хлопці побилися, і Максим зовсім пішов з дому.

Степан добре засвоїв математичні науки, а от з українською мовою було важкувато. Тоді він засів за підручники й швидко все надолужив. Професор, який приймав екзамен, був здивований і задоволений. Дізнавшись, що студент має матеріальну скруту, порадив ї піти працювати — викладати на курсах української мови (їх багато відкрилося для держслужбовців у період українізації), і дав листа з рекомендацією до голови лекторського бюро. Степану дали роботу, але зауважили, що в лектора має бути відповідний одяг. Тепер, коли зміцнів його бюджет, він подумав, що досить йому займатися коровами й дровами. Купив собі новий і одяг, старий спалив і пішов від своєї "мусіньки" в кімнатку, яку за пропонував Борис.

На курсах Степан познайомився з попереднім лектором. Ним ви явився поет Вигорський, якого він бачив на літвечірці. З того часу вони потоваришували.

Частина друга

Позбувшись злиднів, Степан продовжував жити просто — ходив купатися на Дніпро, вранці пив молоко, обідав у нархарчі (закладі народного харчування), увечері перекушував так само без великих розкошів. Склав собі жорсткий розпорядок дня й зайнявся вивченням літератури. Потім упорядковував свої знання, розкладаючи в голові по полицках, як колись книжки у сільбудівській книгозбірні. Взявся вчити також англійську та французьку мови. Увечері робив вправи за системою лікаря Анохіна й відчував стрункість своїх думок та епікурейську радість.

Одного разу Степанові прийшов лист від Вигорського, який мандрував Україною. Той повідомив, що послав його оповідання в журнали. Степан схопився, вискочив на вулицю й купив у кіоску журнали. Там були надруковані твори, підписані його ім'ям.

Відчув щастя. Він — письменник! Пішов у кафе, на концерт, купив купу лотерейних квитків, але нічого не виграв, тільки зібрав біля себе натовп здивованої публіки. Раптом

вихопилася якась дівчина, взяла квиток, виграла дитячу соску й під радісний гук та оплески юрби вручила її Степанові. Так він познайомився із Зоською.

Фортуна йому посміхалася. З харківського журналу прийшов йому гонорар і запрошення писати ще. Дівчина Зоська, непередбачувана, дивна та невгамовна, подобалася йому все більше. Він приходив до неї часто, дарував квіти, цукерки, водив у кіно й театри й урешті-решт домігся її прихильності. Якось в одному ресторані Степан зустрів сина своєї колишньої господині Максима. Із скромного хлопця він перетворився на завзятого пияку й розпусника.

Зайшовши до редакції журналу за гонораром, Степан побачив, як там проводять дискусії молоді літератори. Незабаром і він прилучився до них, але поки що слухав, скромно відмовчувався.

Навчання в інституті він покинув. Набрав годин лекцій на курсах, з тривогою очікував відповіді з журналів, куди послав свої оповідання. А її все не було. Аж ось прийшло повідомлення, що його збірка до друку ухвалена, гонорару пропонується 350 карбованців!

У літературних колах спочатку Степана просто терпіли, трохи згодом звикли, потім "він симпатії деякої набув своєю лагідністю і, заходячи, міг уже почути приязний вигук: "А, от і Радченко!"

Якось до Степана прийшов Борис, сказав, що одружився з гарною дівчиною. З його опису Степан зрозумів, що то була Надійка. Хлопцеві чомусь стало прикро. "Гидким злочином уявлялось йому обернути блакитнооку Надійку в куховарку, прибиральницю, в охоронця пісного добробуту молодого міщанина".

Незабаром вийшла збірка оповідань Стефана Радченка. А тут звільнилася посада секретаря в журналі. Кожна група висувала свого, пройшла ціла баталія. Як вихід, взяли Радченка — нейтральну особу, котра подавала надію на себе впливати.

Степан з усією енергією кинувся до роботи. Наводив лад у редакційному господарстві, читав листи, рукописи, наглядав за друкарнею, приймав відвідувачів. "Новий секретар був з усіма незмінно й спокійно ввічливий. Він був певний в обіцянках, точний у словах, прекрасно розумів, що кому можна й треба сказати в літературній, завжди важкій атмосфері, силкуючись в міру змоги бути добрим вентилятором".

Степанові захотілося більш затишної кімнати. Роботи в нього додалося, коли обрали до культкомісії місцевому. Все важче було викроювати час для побачень із Зоською. Якось у пориві почуттів, коли вони зустрілися на квартирі у подруги, Степан запропонував Зосьці вийти за нього заміж. Та погодилася. Удома уявив, що хтось постійно буде зазіхати на його час, увагу, думки, що романтика перетвориться в прозу, дитяче вередування й сварки. Почав картати себе за дурість і вирішив порвати із Зоською. На вечірці в подруги він прямо сказав їй про це, але не пішов, а став одверто й зухвало залицятися до інших жінок, познайомився з красунею, актрисою з Харкова Ритою, що приїхала до батьків.

У Степана зародилася думка написати великий твір про людей. Він уже уявляв собі той твір, бачив його струнку будову, чув голоси людей. Сів, із легкістю написав перший

розділ. Але далі, скільки себе не змушував, нічого не виходило. Не писалося. Молодого автора охопив розпач. Минали дні за днями, а справа не рухалася. Степанові захотілося побачити Зоську, перепросити її, помиритися з нею,

Коли він пішов до дівчини, то сусідка сказала, що Зоська отруїлася й померла. Хлопця охопив жах.

Прийшов комісіонер і повідомив, що знайшов для Степана квартиру таку, як той хотів. Степан хотів відмовитися, але потім пішов аби куди, аби не сам. Кімната в семиповерховому будинку з ліфтом виявилася чудовою. Молодий письменник переїхав туди, обставив меблями, як хотів, але все там здавалося йому чужим. Нудьга його не кидала. Якось зустрів односельця Левка. Той вивчився і тепер їхав працювати на Херсонщину, говорячи, що тут, у місті, йому все чуже — і люди, і життя! Згадав про степ. Радченкові теж пригадалися степ і село, і він вирішив, що і йому треба їхати звідси.

Потім захотів розшукати Надійку, побачитися з нею. Пригадав адресу, яку казав йому Борис, і пішов. Надійку він ледь упізнав. Це була жінка, що розмовляла з ним "прикро, певно, погордо", її розповніла фігура вказувала на те, що Надійка чекала дитину. З тяжким серцем і гнівом Степан вийшов із дому, питаючи себе, навіщо він приходив сюди, до цієї міщанки. Потім заспокоївся, пішов по вулиці. І раптом зустрів свою знайому, красуню Риту. Йому здалося це щастям і розрадою. Коли розсталися, пообіцявши один одному зустрітися завтра, юнак побіг по сходах, не чекаючи ліфта, у квартиру, відчинив вікно й послав містові, що прослалося внизу, свій поцілунок. Сів за стіл і став писати свою повість про людей.

Коментарі та пояснення до твору:

У романі "Місто" В. Підмогильний розробляє світовий мотив підкорення людиною міста. Образ молодого письменника Степана подається в єдності біологічного, духовного, соціального. Автор зобразив людину, в якій постійно борються добро і зло, яка інколи готова заради власного самоствердження здійснити моральний злочин і яка разом із тим є неординарною, талановитою, цілеспрямованою особистістю, не позбавленою вміння іронічно, скептично сприймати себе та навколишній світ. Радченко підкорив місто, але й місто підкорило його.